

THE LINGUODIDACTICS THEORY OF THE CONCEPT «ELECTRONIC TEXTBOOKS»

ДО ПИТАННЯ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДРУЧНИК»

Анотація. Кузнецова Г.П. До питання лінгводидактичної теорії поняття «електронний підручник». У статті на засадах контекстуального та дистрибутивного аналізу досліджено лінгвістичні особливості терміна «електронний підручник»; з'ясовано семантичні відмінності між контекстами «електронний підручник», «друкований підручник»; доведено, що основою семантичних відношень між контекстами є відношення конверсії та гіпонімії, які підпорядковуються індикатору-гіпероніму «інформація»; охарактеризовано лексико-семантичне поле, одиниці якого об'єднані гіперсемою «електронний підручник»; наведено зразки лексико-семантичних груп як складників лексико-семантичного поля, що є основою для обґрунтування лінгводидактикою теоретичних засад створення і функціонування електронного підручника.

Ключові слова: електронний підручник, друкований підручник, інформація, лінгводидактика, конверсиви, гіпоніми, гіперонім, лексико-семантичне поле.

Кузнецова Г.П. К вопросу лингводидактической теории понятия «электронный учебник». В статье на основании контекстуального и дистрибутивного анализа проведены исследования лингвистических особенностей термина «электронный учебник»; определены семантические отличия между контекстами «электронный учебник», «печатный учебник»; установлено, что основой семантических отношений между контекстами есть отношения конверсии и гипонимии, которые подчиняются индикатору-гиперониму «информация»; охарактеризовано лексико-семантическое поле, единицы которого объединены гиперсемой «электронный учебник»; наведены примеры лексико-семантических групп как лингводидактического основания для создания электронных учебников.

Ключевые слова: электронный учебник, печатный учебник, информация, лингводидактика, конверсивы, гипонимы, гипероним, лексико-семантическое поле.

Kuznetsova H. P. The linguodidactics theory of the concept «electronic textbooks». The article is connected with an attempt to investigate the linguistic features of the «electronic textbook» on the principles of distributive and contextual analysis. The semantic differences between contexts «electronic textbook» and «printed textbook» is found, their semantic meaning which is implemented in the lexical context of the first degree is proved. It is also emphasizes that the basis of the semantic relationships between contexts is the ratio of conversion and hyponym which are subordinate to indicator-hyperonym «information». The paper is stressed that the phrases «electronic textbook» and «printed textbook» are not interchangeable synonyms. The units of lexical-semantic field which combined hyperseme «electronic textbook» is described. The article describes the examples of lexical-

semantic groups as components of the lexical-semantic field that denote relationship with the printed textbook; comprehensiveness and consistency; interactivity, informative didacticness; hypertextuality. They are the basis for the substantiation by linguodidactics the theoretical foundations of the establishment and functioning of the electronic textbook as a multifunctional educational resource.

Keywords: electronic textbook, printed textbook, information, linguistics, linguodidactics, conversives, hyponyms, hyperonyms, lexical-semantic field.

Постановка проблеми, її актуальність та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Уходження України в новий інформаційний освітній простір спонукає педагогічне суспільство до перегляду основ методологічної, дидактичної, психологічної теорії, до внесення коректив у технології навчання, які сьогодні мають ґрунтуватися на ефективному й системному функціонуванні в освітньому процесі, і вищої педагогічної школи зокрема. Ідеться про розвиток електронних інформаційних ресурсів, спрямованих на формування в комунікантів різних соціальних сфер умінь конструктивно спілкуватися, пізнавати, навчатися, задовольняти життєво необхідні потреби різнобічної комунікації, і професійної передусім.

Проте поняття «електронні освітні ресурси», як свідчать різні джерела (нормативно-правова база з ЕОР, аналітичні записки інституту ЮНЕСКО з інформаційних технологій в освіті, праці науковців різних галузей, зокібна В.Бикова, Л.Дольме, В.Козлова, В.Лапінського, А.Манжули, І.Морозової, О.Сальникова, Ю.Столярова та інших), нині ще не має єдиної дефініції, не простежуємо й загальноприйнятої класифікації ЕОР, їх типів, видів, що, на нашу думку, є причиною визначення різних функцій ЕОР. Безсумнівно, це зумовлено швидким їх розвитком, широким запитом та впровадженням в усі сфери людської діяльності.

Однак, гадаємо, що вибудувувати цілісну систему знань з ЕОР, виражено проектувати їх модули, методичний і технологічний апарат, структуру (архітектоніку), обґрунтовано здійснити класифікацію, визначати функції варто передусім в освітній галузі за конкретним напрямом підготовки

(спеціальністю). Безперечно, методологічною основою мають стати набуті наукові надбання про ЕОР в галузі інформатики та комунікації.

Одним із сучасних засобів у переліку ЕОР є електронний підручник, використання якого сприяє розвитку інноваційних форм і методів навчання, створює можливості для реалізації таких освітніх функцій, як мотиваційна, інформаційна, пізнавальна, технологічно-комунікаційна, самоосвіти, конструктивна, діагностувальна, розвивальна.

Однак загальних лінгводидактичних засад створення такого підручника сьогодні в науковій літературі не простежуємо. Актуальним є й питання відмінностей електронного підручника від традиційного, дослідження їх впливу на формування професійної вправності майбутніх словесників у процесі впровадження їх в освітній процес одночасно, почергово, поперемінно, на вибір студента тощо. Зацікавлюють шляхи інтегрування електронного підручника в загальний процес навчання мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема з'ясування ролі і місця електронного підручника в системі підготовки майбутнього вчителя на часі. Еволюцію поняття «електронний підручник» досліджують такі вчені, як О.Алексєєв, О.Балалаєва, В.Безпалько, В.Биков, А.Кудрявцева, Г.Науменко та інші. Дидактичні основи створення ЕП знаходимо в працях Л.Білоусової, В.Волинського, І.Воротникової, Л.Гризун, Н.Кононець та інших. Багато науковців зосереджують увагу на принципах і методиках проектування електронних підручників (Анохін В., Афанасьєв М., Верлань А., Гуревич Р. та ін.); на загальних вимогах до їх архітекtonіки (Богданова Н., Бугайчук К., Козлов В., Сальников О. та ін.). У наукових дослідженнях із лінгвістики простежується спроба розмежувати термінологічний апарат електронного навчального дискурсу: «електронний підручник», «електронний посібник», «електронне видання» (Сороко Н., Тріщук О., Фіголь Н. та ін.). Значущість електронних освітніх ресурсів у вивченні іноземної мови доводять такі вчені, як Агасієва І., Богданова Л., Бовтенко М., Карамішева Т., Карташова Л., Крюкова О., Маслюк

Л., Пілтровська К. та інші. Вітчизняна лінгводидактика (Бадер В., Голуб Н., Собко В., Семенов О., Сороко Н., Омельчук С., Шелехова Г. та ін.) у розвитку електронних засобів навчання вбачає великий потенціал формування інформаційно-комунікаційних та предметних компетентностей майбутніх фахівців педагогічної галузі знань, когнітивного й комунікативного розвитку особистості, створення умов для вдосконалення творчих умінь. Проте не повною мірою нині розв'язано питання загальноприйнятих теоретичних основних електронного підручника на яких би базувалися підходи до його створення; обґрунтовувалися вимоги до навчального матеріалу, побудови текстів, форм їх організації в цифровому інформаційному середовищі; добору стилів, підстилів, типів, жанрів текстів; дещо не з'ясованим є поняття електронної «текстової норми» в електронному підручнику. Не стали предметом широкого дослідження й лінгвістичні основи електронного підручника, їх роль і місце в системі формування дидактичної теорії з інформаційно-комунікаційних технологій.

Формулювання мети і завдань статті. Метою і завданнями публікації є спроба на засадах контекстуального, дистрибутивного аналізу обґрунтувати лінгвістичні основи поняття «електронний підручник», з'ясувати семантичні відмінності між контекстами електронний і друкований підручник, окреслити лінгвістичну теорію лексико-семантичних відношень, що може бути складником загальних дидактичних положень концепції про електронний підручник.

Виклад основного матеріалу. Аналіз нормативно-правових джерел свідчить, що сьогодні в законодавстві з електронного контенту немає розроблених до нього технічних, психологічних, педагогічних, лінгвістичних вимог. У наказі МОН України від 01.10.2012 року №1060 знаходимо лише загальні положення про електронні освітні ресурси, загальні вимоги до них, основні їх види та функціональну класифікацію. Відповідно до означеного нормативного джерела «електронний підручник – це електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що

відповідає навчальній програмі» [1, с.3]. Зазвичай, варто б керуватися саме цим визначенням у процесі створення освітнього електронного засобу, однак воно нічим не відрізняється від дефініції «підручник», поданої в Державному стандарті 3017-95. Порівняймо: «підручник – це навчальне видання з систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі, та офіційно затверджене як таке» [2]. Безсумнівно, тут мовиться про традиційний друкований підручник. Сутність у тому, що до з'яви поняття «електронний підручник», узусна лексема «підручник» не потребувала семантичного уточнення через синтагму, до уваги не брався контекстуальний поширювач значення.

Із позицій мовознавства поняття «електронний підручник» спонукає до його лінгвістичної характеристики. З огляду на це варто зазначити, що «електронний підручник» є синтаксичною конструкцією, утвореною із двох повнозначних слів, які поєднані підрядним зв'язком. Ця модель є номінативною одиницею, яку можна назвати мінімальним контекстом. Семантика контексту передається дистрибутивною формулою (дистрибуція – від лат. *distributio*: поділ, розподіл) $A+N_{mass}$, де A – прикметник (електронний), N_{mass} – речовинний іменник (підручник). Контекстологічний аналіз як методика встановлення семантики мовних одиниць засвідчує, що значення словосполучення «електронний підручник» реалізується в лексичному контексті I ступеня через означену дистрибутивну формулу, до якої ще можна додати лексичний індикатор (N_1), під яким розуміємо певну інформацію, що латентно міститься в лексемі «підручник». За такою ж характеристикою можна простежити й семантику синтаксичного мінімального оточення «друкований підручник».

Теорія лінгвістики спонукає до аналізу семантичних відношень, у яких можуть перебувати контексти «електронний підручник», «друкований підручник». Передусім їх можна визначити як парадигматичні – «відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень» (за М.Кочерганом). Основою цих відношень є, на нашу думку, відношення

конверсії та гіпонімії. Конверсивами (контрастивами) аналізовані контексти вважаємо на підставі того, що вони характеризуються семантичною спільністю й водночас протиставляються на основі причиново-наслідкових зв'язків, які вказують на існування несиметричних відношень щодо ситуацій створення позначуваного. Так, семантика словосполучення «електронний підручник» свідчить про створення його способом застосування властивостей електронів; «друкований підручник» – результат створення, при цьому способи створення можуть бути різні, й електронний у тому ж числі. Саме така контрастивність і допускає певне ототожнення семантики аналізованих мовних одиниць. З огляду на це словосполучення «електронний підручник», «друкований підручник» можна характеризувати і як синонімічні контрастиви, або словосполучення, семантика яких перебуває в антонімічно-синонімічно-еквонімічних відношеннях, оскільки такий тип відношень ґрунтується на семантичному зв'язку одного рівня узагальнення і підпорядковується індикатору-гіпероніму – «інформація». Саме синонімічна контрастивність дозволяє науковцям простежити загальні ознаки електронного і друкованого підручників: «матеріал викладається із певної галузі знань; він висвітлений на сучасному рівні досягнень науки, техніки, культури; матеріал в обох підручниках подається систематизовано, є цілим завершеним твором, що складається з багатьох елементів, які мають смислові відношення і зв'язки між собою, забезпечують цілісність підручника» [3, с. 183]. Ці спільні ознаки поєднуються лексевою «матеріал», тобто відповідною інформацією. Отже, гіпероніму «інформація» підпорядковуються гіпоніми «електронний підручник», «друкований підручник», де й простежуються гіпонімічні відношення між мінімальними лексичними контекстами. Варто наголосити, що ознакою гіпонімії є привативна опозиція, яка залежно від синтагматики не допускає взаємозаміни гіпонімів, відтак словосполучення «електронний підручник», «друкований підручник» не є синонімічними і не допускається їх взаємозаміна.

Якщо між найменшими сукупностями лексем удалося встановити тісні семантичні відношення, що номінуються як лексико-семантичні категорії

(конверсиви, гіпоніми), то можна з'ясувати й вищу системність взаємозв'язку аналізованих мовних елементів. Ідеться про лексико-семантичне поле як сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту. Саме таке поле на позначення поняття «електронний підручник» утворюють його дефініції, що простежуються в публікаціях вітчизняних науковців (Бадер В., Балаєва О., Биков В., Білоусова Л., Бугайчук К., Велиєва А., Вембер В., Гриценчук О., Гризун Л., Дьомушкін А., Єсіна О., Коваль Т., Козлов В., Кузбит І., Литвин А., Лінгур Л., Селеменев С., Соколовська Т., Тищенко О., Христочевський С., Фіголь Н. та інші). Наводимо зразок лексико-семантичного поля, одиниці якого об'єднані гіперсемою «електронний підручник»: «комп'ютерний педагогічний програмний засіб, який доповнює друкарські видання», (Тищенко О.), «комп'ютерний додаток паперового підручника», «програмний засіб для вивчення теоретичного матеріалу», «гіпертекстовий аналог друкованого підручника», «автоматизований варіант друкованого видання», «програмно-методичний комплекс» (Литвин А.), «комплексний засіб навчання» (Ковальчук О.), «окремий елемент електронного навчально-методичного комплексу» (Єсіна О., Лінгур Л.), «автоматизована навчальна система» (Чортополохов О., Коваль В.), «програмно-інформаційна система», «комбінований програмний засіб», «електронне навчальне видання» (Бугайчук К., Фіголь Н.), «електронний інформаційний навчальний продукт» (Фіголь Н.), «програмний педагогічний засіб отримання знань» (Литвин А.), «електронний інтерактивний адаптивний гіпермедіа ресурс» (Анохін А., Афанасьєв М., Плоха О.), «універсальний інтерактивний гіпермедійний методичний і дидактичний підручник» (Кононець Н.), «педагогічний програмний засіб» (Велиєва А.), «комп'ютерний педагогічний програмний засіб» (Гуркова О.), «електронна навчальна система комплексного призначення» (Баликіна О.), «інформаційна система (програмна реалізація) комплексного призначення» (Словник термінів понятійного апарату інформатизації освіти), «гіпертекст із вбудованими в нього малюнками, таблицями, аудіо- та відеосюжетами» (Коміренко Г.), «текст, представлений в електронній формі і забезпечений розгалуженою системою зв'язків» (Корбут

О.), «новий тип навчальної книги без обкладинки із гіперпосиланнями» (Михайлович Я.), «відкритий ресурс» тощо.

У лексико-семантичному полі електронного підручника можна виокремити такі лексико-семантичні групи: *на позначення зв'язку з друкованим підручником* («відсканований паперовий підручник», «традиційний підручник із гіпертекстовими вставками», «комп'ютерний додаток паперового підручника», «гіпертекстовий аналог друкованого підручника», «автоматизований варіант друкованого видання»); *комплексності і системності* («програмно-методичний комплекс», «комплексний засіб навчання», «окремий елемент електронного навчально-методичного комплексу», «автоматизована навчальна система», «програмно-інформаційна система», «комбінований програмний засіб»); *інтерактивності* («текст, представлений в електронній формі і забезпечений розгалуженою системою зв'язків», «електронний інтерактивний адаптивний гіпермедіа ресурс», «універсальний інтерактивний гіпермедійний методичний і дидактичний підручник», «відкритий ресурс»), *інформативної дидактичності* («електронний інформаційний навчальний продукт», «програмний педагогічний засіб отримання знань», «педагогічний програмний засіб», «електронне навчальне видання», «комп'ютерний педагогічний програмний засіб»); *гіпертекстуальності* («гіпертекст із вбудованими в нього малюнками, таблицями, аудіо- та відеосюжетами», «новий тип навчальної книги без обкладинки із гіперпосиланнями») тощо.

Спробуємо висловити думку про те, що саме лексико-семантичні поля, лексико-семантичні групи та лексико-семантичні категорії як модуси лінгвістики й лежать в основі випрацювання науковцями, й лінгводидактами зосібна, теоретичної бази знань про досліджувані явища.

Так, у визначенні поняття «електронний підручник», дидакти керуються різними *підходами*: функціональним, структурним, системним, інформаційним, особистісно-орієнтованим, діяльнісним, комунікативним; *конститутивними ознаками*: системність, комплексність, цілісність, інтерактивність, інтегрованість, зв'язність, відкритість, нелінійність, багаторівневість,

зворотність зв'язку, діалогічність, деперсоніфікованість, структурна ризоморфність, безперервність у користуванні, інформаційна пошуковість, гіпермедійність, динамічність тощо; *принципами*: науковості, свідомості та активності, освітньої продуктивності, наочності, адаптивності, індивідуальності, доступності, свободи вибору, мультимедійності, проблемності. Окрім цього, під час визначення поняття «електронний підручник» до уваги беруться такі його функції, що дають змогу зреалізувати загальноприйняті дидактикою, а саме: *інтегровальна* – ЕП це відкритий засіб навчання з розвиненими можливостями інтегрування інформації з різних джерел і дидактичних властивостей інших засобів навчання; *самоосвіти* – ЕП це ефективний засіб самонавчання, орієнтований на власний інтерес особи, на формування її пізнавальної активності й самостійності; *розвивальна* – ЕП це засіб розвитку логічного, аналітичного, конструктивного мислення [4]; *аккумулятивна* – ЕП це засіб акумуляції дидактичних, методичних, наукових, інформаційно-довідкових матеріалів [5]; *прагматична* – ЕП це засіб перетворення об'єкта навчального процесу в суб'єкта освітньої діяльності.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Здійснений нами лінгвістичний аналіз лексико-семантичної системи, елементом якої є контекст «електронний підручник», ще раз засвідчує її взаємозв'язок із об'єктивною дійсністю, із тими процесами, які відбуваються сьогодні в суспільній комунікації, й освітній передусім. Лінгвістична теорія в системі електронних освітніх ресурсів має стати основою формування загальних положень про електронний підручник, а відтак, потребує подальшого дослідження.

Рецензент
д.п.н., професор Л.Я.Бірюк

Список використаних джерел

1. Положення про електронні освітні ресурси: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1060 від 01.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. **2. Видання.** Основні види. Терміни та визначення [Текст] : ДСТУ 3017 [Чинний від 1996-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1995. – 47 с. **3. Єсіна О.Г.,** Лінгур Л.М. Електронні підручники: переваги та недоліки використання [Електронний ресурс] / О.Г.Єсіна, Л.М.Лінгур. – Режим доступу: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44.../181-186.pdf **4. Білоусова Л.І.,** Гризун Л.Е. Науково-практичні аспекти створення і впровадження електронного підручника для вищої школи [Електронний ресурс] / Л.І.Білоусова, Л.У.Гризун. – Режим доступу: <http://www.journal.iitta.gov.ua> **5. Ковальчук О.С.** Електронний підручник як найефективніший засіб дистанційного навчання іноземним мовам [Електронний ресурс] / О.С.Ковальчук. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/...bitstream/123456789/12358/1/>

References

1. Polozhennya pro elektronni osvItni resursi: nakaz MInIsterstva osvIti I nauki, molodi ta sportu UkraYini #1060 vId 01.10.2012 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>. **2. Vidannya.** Osnovni vidi. Termi ni ta viznachennya [Tekst] : DSTU 3017 [Chinni y vId 1996-01-01]. – K. : Derzhstandart UkraYini, 1995. – 47 s. **3. EsIna O.G.,** LIngur L.M. Elektronni pIdruchniki: perevagi ta nedolIki vikoristannya [Elektronniy resurs] / O.G.EsIna, L.M.LIngur. – Rezhim dostupu: http://vsed.oneu.edu.ua/files/full/1_44.../181-186.pdf **4. Bilousova L.I.,** Grizun L.E. Naukovo-praktichni aspekti stvorennya I vprovadzhennya elektronno go pIdruchnika dlya vischoYi shkoli [Elektronniy resurs] / L.I.Bilousova, L.U.Grizun. – Rezhim dostupu: <http://www.journal.iitta.gov.ua> **5. Kovalchuk O.S.** Elektronni y pIdruchnik yak nayefektivnIshiy zasIb distantsIynogo navchannya Inozemnim movam [Elektronniy resurs] / O.S.Kovalchuk. – Rezhim dostupu: http://dspace.nuft.edu.ua/...bitstream/123456789/12358/1